

Шляхами Золотого Поділля: регіональний історично-мемуарний збірник Тернопільщини / редкол.: С. Конрад та ін. 2-ге вид. Т. 1. Філядельфія, 1983. 285 с. (Український архів / Наук. т-во ім. Т. Шевченка в ЗСА. Т. 21).

Щурат В. Вибрані праці з історії літератури. Київ: Вид-во АН УРСР, 1963. 434 с.

Петро Вівчарик

ЗНАЧЕННЯ ТОВАРИСТВА «ПРОСВІТА»

У ЖИТТІ СТЕПАНА КАЧАЛИ

У ХІХ ст. завдяки «весні народів» в Австро-Угорській імперії поступово став на шлях відродження український національний рух, наслідком чого стало створення товариств Головна Руська рада, «Галицько-руська матиця», «Просвіта», Руське педагогічне товариство, Товариство ім. Шевченка, «Побратим» та ін. Участь у створенні цих товариств взяли провідні українські діячі політики, публіцисти, священники, ремісники. Одним із найвідоміших серед них був о. С. Качала.

Після закінчення Львівської духовної семінарії С. Качала у 1843–1844 рр. був сотрудником у церкві Пресвятої Трійці у с. Озерна Зборівського повіту, у 1845 р. — адміністратором парохії у церкві Воскресіння Господнього в с. Плотича Бережанського повіту, цього ж року С. Качала прийняв парафію у с. Скорики

Збаразького повіту спершу як адміністратор (1845–1846), а потім як парох у церкві св. Івана Богослова, де перебував до 1852 р. (Blazheiovskiy, 2004: 235). У 1852 р. С. Качала прийняв парафію в сусідньому селі Шельпаки в церкві св. Юрія, де пробув парохом 36 років (1852–1888). Також С. Качала у період 1860–1864 рр. був адміністратором Збаразького деканату, у 1865–1868 рр. був збаразьким деканом (Blazheiovskiy, 2004: 235). Він також упродовж 1861–1866 рр. та 1870–1888 рр. обирався послом Галицького крайового сейму, у період 1873–1879 рр. був обраний депутатом до Віденського парламенту.

Уперше необхідність просвіти серед українських селян С. Качала висловив у промові, проголошеній у 1865 р. під час поминального богослужіння за галицьким Митрополитом Г. Яхимовичем у Тернополі, яка згодом була опублікована окремою брошурою. Парох із Шельпак вважав актуальними слова Г. Яхимовича із його виступу на першому засіданні Головної Руської ради: «Бог дав народам жниво. Уже снопи всюди лежать — но на ниві Русина снопа не видно, там стоїть жито нежате. Де русин? Чому не жне своєї ниви? Нема — він заспав та спізнився, а його нива також широка. Встає і русин, протирає очі. Сонце високо, а робота на інших нивах далеко поступила. Однак — ж не тратить надії, він зносить очі до неба, просить Бога о помочі — бере серп, він стає до свого жита, жне з цілої сили — піт ллється з чола, а він жне і не питає — а заки став вечір, Русин випередив

тих, що перше зачали. Жниво — то свобода, а робота — то труд около просвіти народу» (Качала, 1868_а: 7).

Із створенням у 1848 р. першого в Галичині українського культурно-освітнього товариства «Галицько-руська Матиця» С. Качала долучився до нього, ставши одним із членів-засновників, підтримуючи мету Матиці, за прикладом чеського, сербського товариств, а саме: просвіта народу, збереження української мови як окремої від мов російської, польської, видавнича діяльність.

Згодом у результаті суперечностей, що виникали у товаристві і розчарування С. Качали у можливості повноцінного функціонування «Галицько-руської Матиці» як єдиного науково-просвітницького органу українців наприкінці 60-х років XIX ст. все частіше лунали його заклики щодо створення нового товариства просвітницького спрямування.

У 1868 р. в газеті «Слово» від 6 січня 1868 р. С. Качала виступив із закликом створення такого товариства у статті «Из Шельпак. Погляды на справы русько-народніи в начале года 1868» (Качала, 1868: 3). Галицький діяч аналізував останні вибори до Галицького крайового сейму, які продемонстрували втрату українцями місць у сеймі. Серед основних причин С. Качала визначав власну бездіяльність українців щодо агітації, інформування виборців про кандидатів тощо. Він стверджував: «Шесть літ минуло от перших выборов, чи не пропали они марне? Ту треба било над

обученієм народа, над єго просвітою працювати» (Пашук, 2010: 362). Політик писав, що народ тільки тоді не можна буде обманути, коли він буде знати, «о що ту ходить, і хто єму доброжелательний, а нині він поступає більше на хибіл-трафіл. Вибиралисьмо, каже, попа, не зробил нічого; вибиралисьмо хлопа або і ляха, — і противно» (Качала, 1868_в: 3). С. Качала наголошував: «...не тогда віз робити, коли ним їхати. Треба для того ділати без устанку, ділати соединенними силами над просвітою народа», яка мала виконати такі завдання: «щоби народ поучался початкових знаній, приходил до познанья самого себе, яко народ рускій, і до познанья прав, до яких нині он допущений». Там же він критикував українські тогочасні періодичні видання, які через малу кількість передплатників не могли виконувати ці завдання. Практичними порадами, на його думку, були такі: «старатися книги, брошури розпространяти і там, где часописи приступу не мають, і то як-найтаньше, або і даром через стоваришенье, цілію которого било би вспомаганье народного образованья во взгляді моральном, материальном і політичном через издаванье книг практичних, брошур і т. д. в том язиці, которим народ говорить» (Качала, 1868_в: 3). Розуміючи необхідність грошового забезпечення для такого товариства, С. Качала сподівався на підтримку населення, адже «аби добра і сильна воля, средства найдутся. Найшлися гроші на дорогу до Риму, чому ж би їх не стало на річ найважнійшу, на просвіту народа!» (Качала, 1868_в: 3). Щодо тематики

видань майбутнього товариства С. Качала визначав їх світський характер: «...молитвенники оставити належить Ставропігії, а стоваришенє наше повинно б зайнятися книгами іншого рода, практичним цілям отвітними». Там само С. Качала наголошував, що нове товариство мало бути створене окремо від Матиці при редакції часопису «Письмо для громад», який, на його думку, «найревнїйше справами громад занималася і займається» (Качала, 1868_в: 3).

У наступній статті цього ж року «Из Шельпак. Еще о русско-народном обществе» С. Качала повторив ідеї із попередньої публікації і висловив жаль, що вони не знайшли підтримки, а навіть викликали заперечення від редактора газети «Письмо до громад» С. Шеховича, що «такі просвітні товариства існують при редакціях українських газет». Парох із Шельпак апелював до нього з приводу того, що періодичні видання не зможуть замінити таке товариство, оскільки по селах надто мало передплатників і газети «на духу упадають» (Качала, 1868_б: 2). Натомість товариство відносно своїх можливостей могло би «хоч час від часу, особливо в потребі, яку брошуру або недорогоу книжку в многих примірниках розослати, поучати і охоту до читанья будити в тих місцевостях, де часописи не доходять» (Качала, 1868_б: 2).

Автор статті зазначав: «...і можна ж говорити, що нам нових сил, нового общества непотреба, где народ упадає морально і матеріально, где земля вимикаєся з рук его, где накидують ему

Tygodnik Niedzielny й інніі письма польскіі, где заводиться язык польскій навіть в школах сельских....?» (Качала, 1868₆: 2) через нестачу українських книжок. Зрештою С. Качала підсумував, що «тільки соединенними силами с успіхом ділати дастся. Тим і подобним недостаткам тільки общество зарадити може» (Качала, 1868₆: 2).

Зважаючи на щоразу більші розбіжності в українському національному таборі між русофілами і народовцями, С. Качала писав, що створення такого товариства «не буде то значило сил дробити... Таке общество борше соединенієм сил уважати подобає і правдиве час великий, сили наші соединити на поли просвіти народної» (Качала, 1868₆: 2). Серед першочергових потреб С. Качала вказував необхідність створення шкіл для дівчат, впровадження стипендій, створення фонду для видавництва книг, основу якого складали б членські внески. Щодо мови товариства С. Качала писав, що «не бажає вирішувати, якій язык яко висше науковий і дипломатичний, приймуть межі собою слав'яне, і нам от того виключатись било би безрозсудно; але ту, где ходить о просвіту, о поднесеніє народа, тим языком писати і промовляти неохибно належит, яким он сам промовляє» (Качала, 1868₆: 2). Щодо правопису, то як представник духовенства він був консервативнішим: «...щоб не утрудняти науки, і правопись, до той зближену, употребляти належить, яку он в книгах церковних находит, бо правопись ніколи не змінєся наразі, она виробляєя

постепенно» (Качала, 1868_б: 2). На думку С. Качали, до такого товариства, при такій програмі належати повинні всі ті, кому не байдужі потреби народу, незважаючи на політичні погляди. Як приклад С. Качала наводив чеську Матицю, в якій членський внесок 1 злотий щорічно зумовлював публікацію товариством 11 тис. примірників своїх видань. У кінці автор застерігав: «если сил наших совокупити не схочемо або не зъуміем, якими против всякому напору непріязному устояти зможем, і позостанем поділені на партії в радость ворогов наших: тогда залишим всякії жалоби и запитаємося: чи варти ми лучшей долі от той, яку нам наши противники готуютъ?» (Качала, 1868_б: 2). Політик висловлював сподівання: «жичу собі щиро видіти во Львові хотяй би комитет, який занял би ся потребами народа, около котрого желаемое общество» (Качала, 1868_б: 2).

Питання створення просвітницької організації не полишало думок С. Качали і в подальші роки. У 1870 р. у статті «Из Шельпак. Побудка до більше ревной и рішительной діяльности», окреслюючи політичне становище українців у Галичині, він писав: «Історія всіх цивілізованих і вольних народів повинна була нас поучити, що начала політичної і народної великості лежать в возрасти матеріальних и соціальних отношеній і просвіти, каждый є ковалем своего счастья. Сила в народі, в его просвіті і богатстві. Только що цілий народ хоче, тоє он осягне, того ему жадна сила на долго заперечити не зможе» (Качала, 1870_а: 2). Автор

критикував діяльність «Галицько-руської Матиці», яка знівелювала свою початкову мету винайденням т. зв. «язичія», незрозумілого для простого люду, яким друкувалися видання товариства, запровадила «чигиринщину» з правописом, що лише поглиблювало розкол в українському таборі. «Одна тільки просвіта, і то по возможности скоро, от упадку хоронити може», — застерігав С. Качала (Качала, 1870_а: 3).

У газеті «Основа» від 1870 р., зокрема в статті «Шельпаки, дня 12. р. жовтня», аналізуючи політичну ситуацію в сеймі і в Галичині, С. Качала писав: «В політиці тільки з силою рахуватися мусять. Отож для нас наука, просвітою сили народа будити, если хочемо в світі приналежне нам становисько займати» (Качала, 1870_б: 31–32).

Ідеї С. Качали про заснування нової просвітницької організації знайшли підтримку серед львівської інтелігенції, прихильниками товариства стали А. Вахнянин, О. Партицький, Ю. Романчук, С. Борковський, К. Сушкевич, М. Коссак, А. Січинський, О. Огоньовський, М. Устиянович, В. Терлецький та ін. У березні 1868 р. відбулося засідання організаційного комітету, який займався створенням нового товариства (Вівчарик, 2013: 85).

При цьому зауваження щодо статуту «Просвіти» С. Качали знаходимо в його листах до членів Головного відділу товариства. Насамперед С. Качала зазначав, що під час своєї поїздки до Пра-

ги в 1868 р. він ознайомився із діяльністю чеського товариства «Матиця люду», зокрема він був здивований, що товариство видавало близько 18 тис. книг просвітницького характеру (Відділ рукописних фондів: арк. 1–2). Причинами такого успіху чеської Матиці С. Качала вбачав насамперед розвиток просвіти, більший рівень заможности населення, діяльність шкіл, співпрацю діячів старшого і молодшого покоління, які девізом своєї роботи обрали таки: «просвіщай народ і він просвіщенний сам о собі розпорядиться» (Відділ рукописних фондів: арк. 1–2). Для прикладу політик наводив окремі пункти статуту чеської Матиці:

- видавництво книг народною, зрозумілою для населення мовою;

- товариство складалося із членів-засновників і членів товариства, при цьому до першої категорії зараховували тих, хто виплачував 10 гульденів членського внеску відразу, інші сплачували цю суму поступово протягом року;

- товариство зобов'язувалось видавати не менше 4 книг за рік обсягом 3-10 аркушів та ін. (Відділ рукописних фондів: арк. 1–2).

Саме за зразком чеського товариства С. Качала рекомендував налагодити діяльність української просвітницької організації. Порівнюючи статuti чеського і українського товариств, С. Качала серед негативних аспектів вказував на те, що члени чеської Матиці, сплачуючи по 1 гульдену внеску вже через рік могли

отримувати безкоштовно всі видання товариства, натомість статут «Просвіти» передбачав, що при виплаті 2 гульденів членського внеску, члени зобов'язувались «хоча б за половину ціни, але завжди купувати те, що коштом товариства видається» (Відділ рукописних фондів: арк. 1–2). На думку С. Качали, цей факт не сприяв популяризації товариства серед селян, які не мали таких коштів. Викликав у нього запитання пункт 2 параграфа 6 статуту, у якому наголошувалося, що «кожний член зобов'язаний відповідною духовною працею до сповнення цілі товариства долучитися, а хто протягом 2 років таким чином духовною працею не викажеться, втратить право на членство» (Відділ рукописних фондів: арк. 3). С. Качала вважав, що цей пункт був доцільний лише для тих, хто видавав би свої публікації коштом «Просвіти», а не для членів товариства, які, незважаючи на сплату внесків, могли бути виключені із «Просвіти».

Діяч наголошував, що в статуті також не було чітко вказано, яким правописом будуть друкуватися видання товариства. Як і у своїх попередніх публікаціях, С. Качала радив використовувати етимологічний правопис як простіший для розуміння українським населенням, оскільки «хто народ просвічувати хоче мусить все усувати, що науку і читання утрудняє» (Відділ рукописних фондів: арк. 3). Поряд із цим є передумови вважати, що С. Качала таким чином хотів уникнути суперечностей, які виникали з цього питання на засіданнях «Галицько-руської Матиці» і залучити до

нового товариства діячів «старшого покоління». Це підтверджують рекомендації Качали щодо запрошення до участі у діяльності «Просвіти» представників і русофільської і народовської партій за зразком чеської Матиці. Він пропонував зазначити у статуті, що «товариством керує не дух партій, але дух просвіти народної» (Відділ рукописних фондів: арк. 3). У контексті цього діяч зазначав, що його непокоїло мовчання газети «Слово» щодо нового товариства, у чому він вбачав небажання русофілів іти на співпрацю.

Важливою подією стали перші установчі збори товариства «Просвіта» 8 грудня 1868 року. Достеменно невідомо, чому не був присутній на засіданні один із головних ініціаторів заснування товариства С. Качала. Однак на перших зборах товариства голова «Просвіти» А. Вахнянин зазначав, що С. Качала не зміг прибути через несприятливі погодні умови, тому надіслав письмове привітання, як і низка інших відомих діячів (Правда, 1868: 513).

Після створення товариства його розвиток стримував той факт, що селяни не могли сплачувати високі членські внески, які за статутом становили 2 гульдени, а, крім цього, виплачувати по 52 крейцари місячної вкладки, що річно становило 6 гульд. і 24 кр. + 2 гульд. вписового = 8 гульд. і 24 кр. (для порівняння зазначимо, що вівця на ярмарку коштувала 2 кр., а взимку за те, щоби змолоти зерно, за день роботи платили 20 кр.), що звужува-

ло кількість членів товариства лише до представників інтелігенції через високі членські внески (Перський, 1932: 25).

Важливою подією у діяльності товариства стала публікація в 1869 році брошури С. Качали «Що нас губить, а що нам помочи може. Письмо для руських селян». Автор надіслав на її видавництво 35 гульденів. На засіданні Головного відділу «Просвіти» від 14 вересня 1869 році було ухвалено надати її на рецензію двом членам товариства і друкувати у кількості 2000 примірників. На засіданні від 20 жовтня цього ж року було визначено її ціну — 8 крц. (Ф. 348: арк. 14–15).

Книга написана у формі діалогів про згубність пияцтва, потребу в організації громадських кас і шпихлірів (зернових комор), наголошувалося на необхідності освіти серед селян. Цікаво, що, написана в доступній для народу формі, вона стала настільки популярною, що впродовж п'яти років її тричі перевидавали і загальний тираж її досягнув 9000 примірників на 224 аркушах (у 1869 році — 2000 примірників, у 1873 році — 2000 примірників, у 1874 році — 5000 примірників).

У своїй брошурі С. Качала устами селянина стверджує, що, незважаючи на всю цінність свободи, яка звільнила селян від панської нагайки, багато хто замість того, щоб із завзяттям взятися до праці, стали заглядати до корчми, відтак, поряд із підвищення орендної плати за землю та переходу селянських земель євреям-корчмарям, які записували їх у заставу за борги (Качала,

1874: 5). Поряд із цим питання освіти для С. Качали було одне з ключових, оскільки у відповідь на заклики «Хлоп до плуга та до ціпа, а не до книжки» та інші подібного ґтибу він наголошував, що навчання не тільки того, що в школі, а людина може і повинна навчатися до кінця життя. Як підтвердження варто навести декілька діалогів: *Іван*: «Та де ж нам просвічуватись? До школи ходити вже не час, а книжок читати не уміємо, та хоч би й уміли, то коли їх читати? *Священник*: Дійсно, що ходити до школи вам не час: але ціле життя є школою, бо кажуть: чоловік не вчиться розуму до старости, але аж до смерти. Хоч не умієте самі читати, то найшовся завше час доброго письма послухати. В неділю, а не раз і в будень, заглянувши до корчми, знайдеш там повно людей. Чи не ліпше було би, щоб ви сходилися до дяка, або якого господаря, що уміє читати? Нині виходять добрі письма руські по 5 або 10 кр., можна би послухати, забавитися, та ще й чого доброго навчитися. А окрім того, щоби діти наші не були темні так як ви нині, потреба заложити школу, та дітей пильно посилати до школи: вони навчатися читати, то і вам прочитувати стануть дещо дома» (Качала, 1874: 30–31).

При цьому акцентуючи увагу на великій негативній ролі пияцтва для галицького селянства, С. Качала наводить приклади шкоди, яку воно завдає і дітям та молоді, оскільки «де старі забавляються, там вже і діти пити мусять, не відмовиться дитина від того. А мати або батько ще не раз тішаться з того, коли хлопчи-

сько уп'ється. Мати, коли іде до корчми, то і дитину веде за собою, а коли тая підросте, то випихають її з худобою. Чи була на науці про те і не питають... Діти дивляться, що старі роблять, та й нуж собі» (Качала, 1874: 11).

Щоби цього уникнути, парох із Шельпак радить посилати дітей навчатися ремеслу (за його ініціативою й заходами львівського народовського гурту вислано в 70-х роках кілька десятків здібних хлопців на науку ремесла поза кордони Галичини (Збаражчина, 1980: 441), але основних зусиль докладати, щоб діти насамперед навчилися читати і писати, «адже письменного навіть швидше візьмуть навчати ремеслу. А коли вже дитина оволодіє ремеслом, вона вже зможе і сама на хліб заробляти, і додому якусь копійку передавати. Вчена людина зможе відрізнати природні явища, а не підпадати під забобони, загалом дізнаватися про світ (Качала, 1874: 33). Галицький парох наголошував, що школа повинна учити раціональній праці і ощадності. «Учіть людей раціонально працювати и щадити, а уратуєте его. Заводіть роботні школьні, касы ощадности по школахъ» (Качала, 1884: 3).

Поряд із вищевказаними проблемами С. Качала дає пораду, яка, на його думку, повинна вказати напрям руху щодо поліпшення матеріального становища українців Галичини: «Проти п'янства поставити мірність, проти лінивства — працевитість, а проти марнотратства — ощадність. Або, коротше сказати: наука, праця і ощадність урятують нас від лихви» (Качала, 1874: 30).

Важливо, що С. Качала перший звернув увагу на потребу народних організацій, таких як громадські позичкові каси і зернові склади (шпихлірі), які б слугували важливою економічною опорою для селянства. (Витанович, 1964: 77–78; Рудянин, 2010: 57–58).

Для цього священник розмістив у своїй брошурі зразки статутів для затвердження намісництвом при утворенні таких організацій (статут, інструкція касира позичкової каси тощо). Детально аналізувалася документація, необхідна при створенні цих структур, вказувалися установи, куди її слід було подавати, кількість екземплярів.

Не маючи змоги брати активну участь у засіданнях Головного відділу «Просвіти» через свою політичну діяльність, С. Качала все ж знаходив можливість бувати на окремих засіданнях товариства. Зокрема, у жовтні 1870 р. на засіданні Головного відділу священника було обрано на «повномочника (абсита)» і згідно зі своїми обов'язками С. Качала повинен був допомагати створенню читальні «Просвіти» у с. Шельпаки, а у 1871 р. філій «Просвіти» у Збаразькому повіті, також у перелік обов'язків С. Качали як «повномочника» товариства входило розповсюдження видань «Просвіти» у визначеному йому окрузі (Ф. 348: арк. 28, 66). У вересні цього ж року на засіданні товариства «Просвіта» за участю С. Качали Головним відділом було обговорено низку актуальних питань, серед яких — ухвалення петицій

до австрійського уряду із проханням створити кафедру історії України при Львівському університеті, виділення коштів «Просвіті» на видавництво підручників для українських середніх шкіл (Ф. 348: арк. 68).

16 жовтня 1879 р. на засіданні «Просвіти» на пропозицію О. Барвінського за заслуги для українського народу і товариства шляхом таємного голосування одноголосно прийнято рішення іменувати С. Качалу почесним членом «Просвіти» (Батьковщина, 1879: 22).

Свої пропозиції, бачення щодо подальшого розвитку товариства «Просвіта», його друкованих видань С. Качала окреслював у листах, які розглядалися на засіданнях, а також у публікаціях в галицьких часописах. Зокрема, на засіданні товариства від 25 січня 1878 р. обговорювалася пропозиція С. Качали щодо виділення 20 гульденів на закупівлю аркушів паперу. При цьому парох готовий був виділити цю суму із власних коштів (Ф. 348: арк. 188).

У статті «Колька слов о V-ой книжечці «Зорі», яку видавало товариство «Просвіта», С. Качала висловив свої побоювання щодо тексту: «читай книжки, читай газети, а всего практичного научишься». На його думку селянин зрозуміє це як те, що варто просто читати, а працювати необов'язково. Він наголошував, що доцільніше було писати: «працуй, запрацьованого нетрать і читай, а всего практичного научишься» (Качала, 1872: 2).

При аналізі стосунків С. Качали і товариства «Просвіта» виникає питання, чому, незважаючи на всі заслуги, його не обирали до Головного відділу товариства. Пояснення цьому просте: статут передбачав, щоби голова і члени відділу постійно проживали у Львові.

Продовжував відстоювати інтереси «Просвіти» С. Качала і на засіданнях Галицького крайового сейму. Зокрема, 23 травня 1875 р. у сеймі розглядали питання надання товариству субвенції в сумі 3000 гульденів. Чинили цьому спротив низка польських послів. Із промовою на захист «Просвіти» виступив і парох із Шельпак. Зрештою субвенцію ухвалили, але самі дебати, під час яких товариство звинувачували в антидержавній діяльності, настільки обурили членів «Просвіти», що Головним відділом було прийнято рішення про відмову від цієї субвенції. Натомість 12000 гульденів власних коштів на розвиток товариства надав відомий політик, громадський діяч, голова «Просвіти» (1873–1877 рр.) В. Федорович.

Про велику повагу до С. Качали з боку товариства ще при житті свідчить серед іншого рішення на засіданні 13 червня 1884 р. про розміщення портрета політика в «Календарі «Просвіти на 1885 рік» (Діло, 1884: 3). Окрім того, кожного року у день св. Степана до діяча приїжджала делегація від українських товариств, якщо він на той час був у Львові, або відсилала вітальні листи, на які він обов'язково відписував із подякою. До прикладу,

у 1887 р. делегація під проводом О. Огоновського вітала С. Качалу такими словами: «Як діти до батька, так русини-народовці горнуть коло сідоголового, а бодрого духом Стефана Качали, яко свого батька і проводника політичного, котрий од перших хвиль нашого народного одродження неустрашимо держить високо прапор наш народний. Його проводови ми маємо завдячити, що не одоліли нас досі сили ворожі, он засіяв ниву, зорану Маркіяном Шашкевичем, добрим, ядренистим зерном, а зерно то приносить чим раз красши, богатши плоди. Он скріпив нашу силу народну, насталив духа до борби с противниками руского імені. Маючи таких проводников, русини не подадуться нікому і не загинуть, а вічно стояти будуть твердо на сторожі своїх прав. А чейже судьба усміхнеся і до нас ласкавійше і дозволить ще нашому бодрому проводникові, неначе Мойсеєви в пустині, хоч з далека показати нам припадний вид обітованої землі. Промову свою закінчив д-р. Огоновський окликом «Многая літа», котрий повторили всі присутні» (Діло, 1887: 3). Зворушений С. Качала подякував такими словами: «Не оглядаймося що нам принесе будучность, не лякаймося ніяких сумних гороскопов, що вказують нам не рожами застелену дорогу, трудимося дальше витривало, а будучность наша, бо не загине ніколи народ, котрий в критичних хвилях не опускає рук» (Діло, 1887: 3). Не забували згадувати внесок С. Качали у створення товариства і під час щорічних загальних зборів товариства.

Окрему сторінку у відносинах між «Просвітою» і С. Качалою складає матеріальна підтримка товариства священником. У 1887 році, будучи хворим, галицький політик надав товариству позичку у сумі 3000 гульденів із зауваженням, що гроші надаються на невизначений термін, відсотки будуть надходити С. Качалі до його смерті з умовою, що товариство може їх відібрати при нестачі коштів (Ф. 348: арк. 188–189). На засіданні «Просвіти» від 12 січня 1888 р. зазначалося, що ці кошти були розміщені в іпотечних листах, однак згодом передбачалося їх перевести до товариства Кредитового і розмістити їх у його «листах» (акціях) (Ф. 348: арк. 194).

Про благодійні пожертви С. Качали знаходимо відомості на сторінках часописів «Слово», «Діло», «Правда», «Батьковщина» та ін. Зокрема, подяку пароху з Шельпак за його фундацію, а також інформацію про заснування фонду С. Качали знаходимо в протоколі засідання Головного відділу «Просвіти» від 17 жовтня 1873 р. (Ф. 348: арк. 102–103). Згідно з протоколом було прийнято рішення про розміщення подяки С. Качалі у газеті «Правда», а також завести окрему книгу обігу коштів для цього фонду (Ф. 348: арк. 102–103).

Цей фонд мав непросту долю. У газеті «Правда» вказувалося, що С. Качала дарував товариству «Просвіта» десять акцій Дністровської залізниці, кожна номінальною вартістю 200 гульденів сріблом за таких умов: акції повинні були становити окре-

мий фонд, за обігом коштів у якому повинна була вестися окрема звітна документація; всі акції повинні були бути вінкульованими (тобто іменними, обіг яких фіксувався у книзі реєстрації, до неї також мало бути внесено відомості про кожну іменну акцію, включаючи відомості про власника), фонд повинен бути недоторканим, у випадку продажу акцій за виручені кошти слід було придбати цінні папери, які мали становити фінансову опору фонду, всі прибутки від фонду мали витратитися на друк популярної літератури для українського населення, народною мовою, із зазначенням на «Волинсько-Подільським діалекті». Правопис кожної брошури, книги повинні були бути видані етимологічним (церковнослов'янським) правописом, при цьому С. Качала висловлював упевненість, що правопис із часом зміниться, однак діяч наголошував, що ці зміни мали бути нешкідливими для української мови, окремої як від російської, так і від польської мови.

Серед умов, на яких «Просвіті» були надані акції, також вказувалось на розповсюдження друкованих книг за рахунок коштів фонду і за якнайменшою ціною, у разі зростання прибутків фонду. У випадку відсутності матеріалів до друку кошти необхідно було використати на придбання рукописів або винагороду авторів, які б ці рукописи публікували. Фонд мав існувати навіть при розпуску товариства «Просвіти», при цьому мали бути призначені відповідальні особи, які б займалися його діяльністю.

Своїм прикладом С. Качала сподівався залучити меценатів, які б долучилися до розширення фонду (Правда, 1873: 566–568).

Однак задуму С. Качали не судилося здійснитися. Незабаром у «Товариства Дністровської дороги», яке відповідало за експлуатацію Дністровської залізниці, виникли фінансові труднощі, реальний дохід залізниці становив 19 277 гульденів на милю залізниці, у той час як для рентабельности необхідно було 24 300 гульденів. Борги товариства зростали від 43 тис. гульденів у 1873 р. до 105 тис. у 1875 р. (Мошенський, 2014: 167). На засіданні «Просвіти» 24 січня 1874 р. у зв'язку із падінням курсу акцій С. Качала зняв свою вимогу від вінкулювання акцій. Невдовзі 8 листопада 1875 р. «Товариство Дністровської дороги» збанкрутувало, а Дністровська залізниця перейшла у власність держави (Мошенський, 2014: 167). Після цього вартість акцій знизилась від вартості у 200 гульденів до 1 гульдена 50 крейцарів. Таким чином, вартість акцій С. Качали складала лише 15 гульденів, що означало фактичне закриття фонду (Правда, 1876: 79). У «Слові» писали, що галицький парох, нібито знаючи про скрутну ситуацію із Дністровськими залізницями, навмисне їх спекався. Втім на його захист у часописі «Правда» зазначалося, що він пожертвував ці акції задовго до банкрутства залізниці (Правда, 1876: 79).

Продовження ця історія отримала завдяки М. Драгоманову. У третій та четвертій частині мемуарів М. Драгоманова у 1890 р. під назвою «Австро-руські спомини» автор згадував львівський

період свого життя та писав про зустріч із К. Сушкевичем — галицьким громадсько-культурним діячем, одним із керівників народовців, під час якої останній нібито стверджував, що С. Качалі за підтримку сеймової політики поляків нібито обіцяли 6000 гульденів, які він хотів витратити на народну просвіту (М. Драгоманов вважав, що саме ці кошти С. Качала у 1873 р. надав товариству «Просвіта» у вигляді акцій Дністровської залізниці) (Драгоманов, 1970: 35). Це викликало велике обурення серед галичан. У 1890 р. в газеті «Діло» було опубліковано рецензію на «Австро-руські спомини» М. Драгоманова, у яких засуджувалися його твердження про гроші, нібито обіцяні С. Качалі.

Із спростуванням у часописі «Діло» було опубліковано звернення брата С. Качали Андрія про неправдиву інформацію стосовно вищевказаних коштів: «Не думав я, щоби прийшло мені коли ставати в обороні покійників. Но дарма, лиха не обійдеш! Суть люде, котрі і покійникам в гробі не дають спокою і власне тогди нападають их, коли они вже боронити ся не можуть...» (Качала, 1890).

А. Качала писав, що п. М. Драгоманов у своїй брошурі «Австро-руські спомини» зневажив покійного Стефана Качалу, «очернюючи єго, що запродав справу народу руского більшости соймовій за 6.000 зр. і за тую ціну обіцяв підпирати систему соймову». Він наголосив, що з листопада 1872 р. аж до грудня 1882 ро-

ку без перерви перебував разом із братом, тому знав «за кожний крейцар, з-відки приходив і кудя дївав ся» (Качала, 1890).

А. Качала вказував на джерела доходів покійного С. Качали (серед яких були доходи з ерекційних земель — наділів, які надавалися на час його душпастирювання в парафії, конгруальному додатку — дотації з державного бюджету, що покривали нестачу до визначеної норми, яка виявлялася в результаті сумування доходів з ерекційних земель та епітрахильних такс (пожертв парафіян за виконання священиком обрядів і таїнств, бджільництва). «Коли господарство пасічниче стало провадитись на новий спосіб, він, з натури підприємчивий, зробив в пасіку вклад, котрий єму потім значно оплатив ся. Отже мала часть заощадженого крейцаря прийшла з господарства, коли на діти вже ложити не мусїв, а переважно більша часть з пасіки. Отже не ляцка кишенья, але то були жерела, з котрих Стефан Качала черпав той крейцар, що ним при кінци житя через літ кілька покривав кошти лічення та й на жертвенник народний міг якій шелюг відложити», — наголошував священник із Медину (Качала, 1890).

Щодо акцій Дністровської залізниці А. Качала писав: «Акції залізниці Дністряньської купив він в часі, як они видавались, у дирекції тої залізниці у Відни, сплачуючи ратами, бо була надія, що они будуть рентуватись. Заплатив за них 1.400 зр., а номінальна их вартість була 2.000 зр., — отже не 6.000 зр., як то автор брошури виповідає. Акції тії відступив в 1873 р. на дешеве видаванє

популярних книжок для народу, ще тогди, коли курс акцій був добрий, не догадуючись того, що они упадуть. Тільки тогдішне «Слово», під редакцією п. В. Площанського, сказало, коли акції упали, що Стефан Качала знав, що дати на просвіту для народу, бо дав акції, о котрих знав, що упасти мусять. Була се клевета. Отже пок. Стефан не від тепер уже має “приятелів”...» (Качала, 1890).

Щодо політичної діяльності свого брата А. Качала відкидав будь-які звинувачення щодо нібито хабаря в 6000 гульденів, він наголошував, що С. Качала в 1873 р. підтримав у сеймі федераційну програму, подану низкою польських послів, яка повинна була враховувати і права русинів, пізніше тими ж послами було підтримано кандидатуру С. Качали до Райхсрату від польського округу Тарнів-Бохня. Він голосував у віденському парламенті проти конфесійних законів, на відміну від інших українських послів, і які були спрямовані в тому числі і проти українського духовенства; він голосував у сеймі із сеймовою більшістю за поступове запровадження української мови викладання в гімназії у Львові, на відміну від українських послів, які вимагали створення української гімназії, чого б не дозволила сеймова більшість: «В «колі» польським у Відни в 1873 році застеріг собі на самім вступі, щоби в справах дотикаючих руского народу мав вільну руку, — тож питаю ся: в чім підпірав він систему соймову «за 6.000 зр.»? Чи може в тім, коли все промовляв за правом руского языка і ви-

казував кривди, які єму діють ся? Чи тогди може, коли промовляв против Змартвихвстанців? Чи може тим, коли писав исторію політики Поляків і виказував єї наслідки?» — запитував А. Качала (Качала, 1890).

Хоча зважаючи на непрості відносини між М. Драгомановим і С. Качалою, є підстави стверджувати, що метою драгоманівського спростування у «Відповіді рецензентови «Діла» на III і IV випуски моїх «Австроруських споминів», у якому він повторив своє твердження про кошти, обіцяні С. Качалі, як було і як він сам визнав, допекти народовцям і особисто ще раз С. Качалі й К. Сушкевичу, дарма, що вже померлим, тим, що Качалині брошури були не принципові (видані ним у 1873 р. під псевдонімом Н. Загірний стосовно парламентських виборів), а продиктовані «грубим утілітаризмом» (Возняк, 1926: 79; Нахлік, 2023) отримати «підмогу магнатсько-клерикальної партії» (Возняк, 1926: 80; Нахлік, 2023). Однак такі випадки у відносинах між «Просвітою» і політиком були винятком.

Значення, яке відігравало товариство в житті С. Качали, підкреслює його опіка над ним навіть в останні роки життя. Будучи вже важко хворим, парох із Шельпак у своєму заповіті зазначив такі пункти:

«Слабий тілом, але при здорових змислах на випадок смерті постановляю: 1. Двоє дітей моїх обвіновані. 2 Бажанням моїм є, щоби син не мав претензій до спадщини, бо вложивім на технічне

його образованє немало, та крім того отримав і значну квоту на розвинення свого діла: по-друге, щоби дочка не була покривджена, котра отримала менше, а над все ще і з тої причини, щоби осталось що і для народності руської, котру зі всіх сторін другі народи утискають. Тут поляки і москалі, там мадяри і румуни, і всі вони русинів як сірий матеріал на хосень народу свого винародовлять. З другої сторони мати Русь убога, ні відки помочі немає та що гірше, виродні сини її свою матір за юдин грош продати готові. Тоє мене спонукало, по можності щадити, щоби зібрати якій шелюг, котрий відложити би можна. 3. На езекутора упрошаю брата, пароха в Медині.

А а) Цілий інвентар господарський, засіви, готове збіжжя, пасіка виключно для дочки, з виключенням пять пнів пасіки, котрі парубок старший вибрати собі може;

б) 1000 зр. тоже для дочки;

в) з готових грошей в депозит банку гіпотетичного:

1. Видавництву часопису «Діло» 500 зр.
2. Руському товариству педагогічному у Львові 1000 зр.
3. Товариству «Народна Рада» у Львові 1000 зр.
4. Товариству «Руська бесіда» у Львові на куплю пляцу, а евентуально на будову будинку чи дому для руських товариств у Львові, де би знаходились і сая для руського народного театру даю 5000 зр.
5. Для товариства «Просвіта» у Львові на видання з процентів популярних практичних книжок руських, розписування премій для авторів і допомоги видання мапи Малої Ру-

сі 10000 зр. 6. В Народній торгівлі у Львові книжка уділова на 100 зр. і книжка щадниці до нині вище 1000 зр. має служити на запомогу для двох бідних хлопців, котрі би там хотіли вчитись торгівлі. Що позістане з депозити від 1–5, то для дочки. Допис від 26 мая 1888.

В повисших постановах під буквою Б) 5 змінюю:

Для товариства «Просвіта» у Львові на повисші цілі призначаю 8000 тисяч зр., а 2000 тисячі для внуки Стефанії, замужній Слюзар, уродженої Студинська» (Діло, 1888: 2).

На жаль, після смерті політика виникли певні суперечності між дочкою покійного В. Студинською та товариством. Із протоколів засідань «Просвіти» дізнаємося, що проти окремих пунктів заповіту виступали родичі С. Качали з боку дочки В. Студинської, свідченням цьому слугує лист брата С. Качали Андрія, а заодно розпорядника майна померлого, який було зачитано на засіданні Головного відділу товариства «Просвіта» 8 лютого 1889 р. і в якому, зокрема, йшлося про те, що Студинські будуть позиватися стосовно заповіту, тому просвітяни ухвалили написати старшому сину С. Качали — Володимирі у Київ з проханням допомогти в цій ситуації (Ф. 348: арк. 230–231). На засіданні Головного відділу 21 лютого 1889 р. прийнято до виконання лист сина С. Качали Володимира з Києва, який обіцяв всіляко сприяти товариству у справі спадщини батька (Діло, 1889: 3). У протоколі засідання Головного відділу від 22 березня 1889 р. знову ж наго-

лошується на необхідності повідомити В. Качалу у Києві щодо його допомоги у питанні спадщини пароха із Шельпак (Ф. 348: арк. 256). В. Качала у листі до «Просвіти» висловлював своє обурення діями сестри та обіцяв всіляко сприяти вирішенню цих суперечностей. Справа дійшла до суду, зокрема на засіданні товариства 4 і 19 липня 1889 р. взято до уваги лист збаразького суду стосовно спадщини С. Качали (Діло, 1889: 3). Підсумком переговорів обох сторін зрештою стала відмова В. Студинської від усіх претензій щодо спадщини у жовтні 1889 р., про що зазначалося під час XXIX засідання товариства «Просвіта» 3 жовтня 1889 р. (Діло, 1889: 3). На XX і XXI засіданнях Головного відділу товариства 5 і 16 червня 1890 р. дано доручення К. Левицькому звернутися до суду в Збаражі для завершення справи щодо спадщини С. Качали (Діло, 1890: 3).

Проте це були ще не всі перепони перед отриманням спадщини товариством, оскільки на засіданні Головного відділу 31 жовтня 1890 р. прийнято рішення звернутися до Міністерства внутрішніх справ щодо розпорядження намісництва, яке листом від 21 жовтня цього ж року трактувало заповіт пароха із Шельпак як фундацію, а не звичайним записом, що згідно тогочасного законодавства фактично усувало «Просвіту» від можливості використовувати ці кошти. Позитивну відповідь на це звернення товариство отримало у вересні 1893 р. на засіданні від 7 вересня цього ж року. К. Левицький отримав доручення налагодити співпра-

цю з іншими товариствами, згаданими в заповіті для його швидшої реалізації (Діло, 1893: 3). У протоколах засідань «Просвіти» від 11 жовтня вказано, що К. Левицький ще повинен був полагодити певні формальності у цій справі.

Згодом на засіданні від 23 березня 1894 р. ще раз зазначалося, що заповіт С. Качали для товариства «Просвіта» 15 травня 1888 р. та 26 травня 1888 р. намісництво у Львові рескриптом 18 жовтня 1890 № 70194 визначало як фундацію, а за зверненням товариства до Міністерства внутрішніх справ у Відні 28 липня 1892 р. № 5987 рескрипт намісництва скасовано (Діло, 1894: 3).

Поряд із цим згадано стипендійний фонд С. Качали, який на завершення 1893 року складав 2349 гульденів 73 кр. (Діло, 1894: 3). На XVII засіданні «Просвіти» від 14 липня 1894 р. йшлося про те, що справа стосовно спадщини остаточно залагоджена і доручено знову ж К. Левицькому ознайомитися ще раз із заповітом, за яким сума з урахуванням усіх видатків складала понад 8000 гульденів, і закупити на цю суму листи заставні — наполовину Земського кредитового товариства і Банку крайового (Діло, 1894: 3). У статті в газеті «Діло» від 12 грудня 1894 р. товариство «Просвіта» сповіщало, що в місяці жовтні 1894 р. суд повітовий у Збаражі надав цей заповіт для реалізації разом із 5% два і піврічними відсотками згідно з мировою угодою з дочкою С. Качали Вікторією, яка отримала решту частини спадщини вартістю близько 10000 гульденів, при цьому син політика Володимир в Києві не

висував жодних претензій щодо заповіту. Кошти згідно із заповітом С. Качали отримали: видавництво «Діла» 562 гульдени 50 кр., з чого відраховано судові послуги 50 гульденів, такси депозитової 5 гульденів 29 кр. і оплату юриста, «Руське товариство педагогічне» — 1125 гульдени, із чого відраховано судові послуги 100 гульденів, такси депозитової 10 гульденів 58 кр. і оплату юриста. Так само стосовно товариства «Народна рада», фонд будови українського театру — 5625 гульденів, із чого відраховано судові послуги 500 гульденів, такси депозитової 52 гульденів 88 кр. і оплата юриста, а товариство «Просвіта» — 9000 гульденів, з чого відраховано правничі послуги 800 гульденів, такси депозитової 84 гульденів 60 кр. і оплата юриста. Не вступив у дію тільки запис квоти 1100 гульденів, відсотки від якої призначалися для двох хлопців, які мали навчатися у «Народній торгівлі», першому українському кооперативному торгівельному підприємстві в Галичині. Цим записом у заповіті займалася прокуратура скарбу при намісництві у Львові (Діло, 1894: 3). Після всіх цих подій «Просвіта» отримала кошти зі своєї частки спадщини в кінці 1894 р.

Стосовно останнього нереалізованого пункту заповіту газета «Діло» 14 грудня 1897 р. повідомляла, що прокуратура скарбу інкасувала суми, які С. Качала заповідав для хлопців, які бажали б навчатися торгівлі, а саме: 100 гульденів своєї частки в товаристві «Народна торгівля» і дивіденди, 1000 гульденів на книжечці

вкладовій і проценти, і видала акт фундаційний від 6 лютого 1897 р. № 90442/97. У цьому акті йшлося, що сума зросла на 1600 гульденів і розміщена в цінних паперах, а саме — рента паперова № 182882 від 1 лютого 1895 р. Цей акт затверджував те, що фундація буде довічна, вступить в дію з 1 січня 1898 р., щорічний чистий дохід повинен був розподілятися як дві річні стипендії двом бідним учням, греко-католицького віросповідання і українського походження, котрі навчаються у «Народній торгівлі». Якщо не знайшлося б відповідних кандидатур або у випадку ліквідації товариства, цю допомогу могли отримати учні купецькі інших фірм християнських у Львові, але тільки учні греко-католики і українці. Кандидати на стипендію визначалися через конкурс, а стипендію отримували протягом усього періоду навчання, при цьому виплачувалися кошти піврічними частинами за наявності в учнів свідоцтва шкільного. Невиплачені стипендії та інші доходи з фонду мали дочислятися, і стипендії з часом могли збільшитися. Контроль над фондом залишався у намісництва (Діло, 1897: 3). Після цього стає зрозуміло, чому «Просвіта» зверталася до Міністерства внутрішніх справ у Відні, адже подібна доля могла чекати всю спадщину С. Качали, право розпоряджатися якою отримало б Галицьке намісництво у Львові, а не товариство. Таку стипендію по 60 гульденів намісництво надало 14 листопада 1900 р. двом практикантам «Народної торгівлі» — Миколі Скрипці і Антонові Станчакові (Діло, 1900: 3).

Із великою скорботою відреагували члени товариства «Просвіта» на звістку про смерть С. Качали 10 листопада 1888 р. на 73 році життя. Некрологи в українських часописах писали: «З убого селянського роду став небагатим священиком, але любов до народу зробила з нього багача, для себе потребував мало, за те в всякій потребі ощадностями своїми спомагав народне діло, а на жертвеннику вотчини зложив стільки майна, колько не складають нераз найбільші багаті. Русь плаче над могилою найвірнішого свого сина» (Батьковщина, 1888: 3). Делегатом від «Просвіти» на похороні С. Качали був К. Левицький, який поклав на домовину покійного вінок від товариства, на якому на синьо-жовтих стрічках був напис: «Просвітителяві і заступникові народу — Товариство “Просвіта”» (Батьковщина, 1888: 3).

На засіданні центрального відділу товариства «Просвіта» 7 грудня 1888 р. прийнято рішення створити стипендійний фонд ім. С. Качали. Усі бажаючі з метою вшанування пам'яті заслуженого ветерана-патріота могли надсилати пожертви на фонд за адресою «Просвіти»: вул. Вірменська (Діло, 1888: 3).

У Львові 2 лютого 1889 р. в Успенській церкві відбулося поминальне Богослужіння за упокій С. Качали з ініціативи товариства «Просвіта», яке відслужив крилошанин о. Павликів за участю хору учнів української гімназії. Проповідь виголосив о. Д. Танячкевич, парастас відправили о. Павликів, о. Танячкевич, військовий капелан о. Куницький, катихит о. Стефанович,

о. Чапельський, о. Яримович, о. Гузар і три вихованці Львівської духовної семінарії (Діло, 1889: 3). Серед відомих діячів «Просвіти» були брати Огоньовські, Я. Савчинський, О. Барвінський, молодь, учителі, які приїхали до Львова на загальні збори Руського Товариства педагогічного (Діло, 1889: 3).

Також 11 червня 1889 відбулося поминальне Богослужіння за упокій в соборній церкві у Станіславові з ініціативи відділу філії «Просвіти» у цьому місті (Діло, 1889: 3).

Резолюцією загальних зборів «Просвіти» 29 серпня 1889 р. доручено відділам читалень «пом'янути» великі події народні: знесення панщини, пам'ять цісаря Фердинанда, хрещення Руси, пам'ять низки відомих українських постатей: Ярослава Мудрого, Володимира Мономаха, Тараса Шевченка, Григорія Яхимовича, Маркіяна Шашкевича та ін., і серед них — Степана Качали (Діло, 1894: 3). Також цією резолюцією рекомендовано при утворенні шпихлірів для збереження зерна при читальнях «Просвіти» читати книжку С. Качали «Що нас губить...», використовувати цю книжку також і «при закладенні позичкових кас як громадських, так і приватних, оскільки у ній знаходяться зразки статутів для таких кас» (Діло, 1894: 3).

Ще одне поминальне Богослужіння за упокій С. Качали відбулося в Тернополі 1 листопада 1889 р. з ініціативи місцевої філії «Просвіти», яке відслужив тернопільський декан і парох Тернополя о. В. Фортуна за участю духовенства (Діло, 1889: 3).

Таким чином, аналізуючи постать С. Качали, ми бачимо, настільки вона була багатогранною. Здавалося б, звичайний священник із невеличкого маловідомого села, проте своєю подвижницькою діяльністю він заслужив глибоку шану від сучасників ще при житті. Особливе місце в житті діяча завжди посідало товариство «Просвіта». При цьому С. Качала не лише виступив як ініціатор його створення, а, розуміючи його надзвичайно важливе значення для галицьких українців, повсякчас матеріально підтримував його. Галицький політик був членом багатьох українських товариств, у більшості з них був засновником, однак як один із небагатьох представників «старшого покоління» найбільше опікувався «Просвітою».

Загалом питання просвіти населення було наріжним каменем поглядів С. Качали щодо соціально-економічного розвитку українців у Галичині. У більшості своїх публікацій в українських часописах він не втомлювався наголошувати, де серед народу є просвіта, там — достаток, політична самосвідомість, розвиток видавничої справи, як наслідок — розвиток шкільництва з українськими книгами, успішна боротьба за тверезість та проти лихви і з часом зайняття українцями свого рівноправного місця серед інших слов'янських народів. Розуміючи значення товариства «Просвіта», С. Качала своїми благодійними пожертвами підтримував його, чим давав приклад іншим діячам. Можемо стверджувати, що товариство було, справді, як дитина для пароха із Шель-

пак. Завдяки йому воно не лише зміцніло після створення, а з часом стало однією з основ для збереження українцями своєї ідентичності у роки воєнних лихоліть, об'єднувало українців усього світу.

ЛІТЕРАТУРА

Батьковщина, 1879 — Зо Львова Батьковщина. 1879. Ч. 3. С. 22.

Батьковщина, 1888 — Новинки. *Батьковщина*. 1888. Ч. 2. С. 5.

Витанович І. Історія українського кооперативного руху. Нью-Йорк, 1964. 624 с.

Вівчарик П. Роль і місце Степана Качали у заснуванні та діяльності товариства «Просвіта». *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка*. Серія: Історія. Тернопіль, 2013. Вип. 1. Ч. 2. С. 85–88.

Відділ рукописних фондів — Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Шевченка НАН України Ф. 3. Фонд Франко І. Я. Спр. 4317. Качала Стефан. Лист до правління т-ва «Просвіта». Арк. 1–3.

Возняк М. Доповнення М. П. Драгоманова до його «Австро-руських споминів» у відповідь рецензентові «Діла». *Україна*. 1926. Кн. 2–3 (17). С. 76–89.

Діло, 1884 — Новинки. *Діло*. 1884. Ч. 66. С. 3.

Діло, 1887 — Новинки. *Діло*. 1887. Ч. 145. С. 3.

Діло, 1888 — *Діло*. 1888. Ч. 270, 276.

Діло, 1889 — *Діло*. 1889. Ч. 32, 117, 118, 152, 153, 180, 181, 225, 240.

Діло, 1890 — Новинки. *Діло*. 1890. Ч. 133. С. 3.

Діло, 1893 — Рух в руских товариствах. *Діло*. Ч. 194. 1893. С. 3.

Діло, 1894 — *Діло*. 1894. Ч. 12, 149, 268.

Діло, 1897 — Фундація Стефана Качали. *Діло*. 1897. Ч. 273. С. 3.

Діло, 1900 — Новинки. *Діло*. 1900. Ч. 247. С. 3.

Дорош Є. Степан Качала. Тернопіль, 2000. 72 с.

Драгоманов М. Австро-руські спомини (1867–1877). Київ, 1970. Т. 2. С. 28–35.

Збаражчина: збірник статей, матеріалів і споминів. Нью-Йорк: 1980. Т. 1. 441 с.

Качала С. Згадка за бл. п. Григорія Яхимовича, Метрополита Галицької Руси. Львов: Тип. Ин-та Ставропиг., 1868_а. 15 с.

Качала С. Из Шельпак. Еще о русско-народном обществе. *Слово*. Ч. 27. 6 (18) квітня 1868_б. С. 2.

Качала С. Из Шельпак. Побудка до больше ревной и решительной деятельности. *Слово*. 1870_а. Ч. 33. С. 2–3.

Качала С. Из Шельпак. Погляд на справи русско-народнии в началі года 1868. *Слово*. Ч. 26. (18) січня 1868_в. С. 3.

Качала С. Колька слов о V-ой книжечці «Зорі». *Основа*. 1872. Ч. 15. С. 2.

Качала С. Про народни школы и ихъ быть матеріальный. *Діло*. 1884. Ч. 3.

Качала С. Шельпаки, дня 12. р. жовтня. *Основа*. 1870_б. Ч. 8. С. 31–32.

Качала С. Що нас губить, а що нам помочи може. Письмо для руських громад. Львів, 1874. 81 с.

Качала, 1890 — Письмо о. Андрея Качали до ред. «Діла». *Діло*. 1890. URL: <https://zbruc.eu/node/37351>

Мошенський С. Фінансові центри України та ринок цінних паперів індустріальної епохи. London, 2014. С. 167.

Нахлік Є. «Драгоманівщина» проти «качальщини» [Електронний ресурс]. URL: https://zbruc.eu/node/114484#_ftn108

Пашук В. Просвітницькі ідеї о. Степана Качали. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2010. № 19. С. 345–380.

Перський С. Популярна історія Товариства «Просвіта». Львів. 1932. 268 с.

Правда, 1868 — Справозданє з перших загальних зборів товариства «Просвіта». *Правда*. 1868. Ч. 43. С. 513.

Правда, 1873 — Нова фундація народна. *Правда*. 1873. Ч. 16. С. 566–568.

Правда, 1876 — Галицькі желізниці. *Правда*. 1876. Ч. 2. С. 79.

Рудянин І. Участь греко-католицьких священиків у кооперативному русі на території Східної Галичини у другій половині ХІХ — на початку ХХ ст. *Історичні студії Волинського національного університету імені Лесі Українки*. Луцьк, 2010. Вип. 4. С. 57–62.

Ф. 348. Товариство «Просвіта». Оп. 1. Спр. 7628. Справи о засіданнях 2-го Виділу. Арк. 4–21, 14–15, 28, 66–68, 88–89, 102–103.

Ф. 348. Товариство «Просвіта». Оп. 1. Спр. 7629. Справи о засіданнях Виділу. Арк. 188, 194, 230–231, 256–259.

Blazejowskyj D. Historical šematism of the Archeparchy of L'viv (1832–1944). Administration and Parishes Lviv, 2004. 1003 s.

Ольга Збожна

**ТОВАРИСТВА УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ У ХІХ СТОЛІТТІ
ТА ЇХ РОЛЬ У ДУХОВНОМУ І НАЦІОНАЛЬНОМУ
ВІДРОДЖЕННІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ**

(До 160-річчя від дня заснування тернопільськими гімназистами
товариства «Руська Громада»)

У ХІХ сторіччі товариства української молоді були школою для навчання та виховання української національної інтелігенції-